

Kant'ta Metafizik Sorununun Ortaya Konuşu

The Emergence of the Problem of Metaphysics in Kant

İLYAS ALTUNER

Iğdır University

Received: 16.05.2025 | Accepted: 29.06.2025

Abstract: Kant's criticisms of metaphysical research are not, of course, a pure criticism of metaphysics; they also show to what extent the theses of metaphysics can be verified by reason. In this sense, we believe that Kant's aim was not to abolish metaphysics per se, even though the test of the fictional metaphysics that Kant calls transcendental dialectics with knowledge is shown to have failed by Kant. In fact, Kant's analyses ultimately refer to different versions of classical philosophy, which Kant himself does not deny. This article aims to analyze Kant's criticisms of metaphysics in a systematic way and to show why his views on metaphysics are the way they are. It will be the central hypothesis of this article that Kant's views on the impossibility of a science of metaphysics are to be found in the distinction between transcendental analytic and dialectic.

Keywords: Kant, metaphysics, transcendental philosophy, dialectics, experience, pure reason, judgment.

Giriş

Felsefede odak noktası oluşturmuş belli başlı kavramlar ya da ideler vardır ve bu ideler o felsefe yapma biçiminin temelini oluştururlar. Rasyonalist felsefe akımının on yedinci asırda Descartes tarafından yeniden ortaya konuluşuyla başlayan kurgusal metafizik çalışmalarının temelinde Tanrı, ruh ve özgürlük ideleri yer almıştır. Ya da en azından Kartezyen felsefe geleneği içinde bu üç idenin en önemli yap taşları olduğu bilinmektedir. Bu gelenekte doğuştan ideler ve ilkeler kabul edilmiş ve bu ideleri Tanrının insan zihnine kazıdığı öne sürülmüştür. Akıl ve zihin arasındaki bu birlik Kartezyenleri bir anlamda dinsel metafiziğin savunucusu yapmıştır. Çünkü insan zihninin nereye kadar bilgi elde edeceği konusu, doğuştan Tanrısal bilgileri elde etmeye bağlı olarak ebette çok ileri gidecektir.

Tüm bu önkabüllerin araştırılması noktasında görgücü felsefenin yaptığı karşı çıkışlar metafizik bilimine darbe vurmaktan başka bir işe yaramış değildir. Her ne kadar insanın duyuları vasıtasıyla bilgi elde etme yetisini ön plana çıkarmış olsalar da, ampirist filozofların metafiziği anlamsızlaştırmaya yönelik girişimleri çok da kabul edilebilir bir durum değildir. Bu noktada Hume'un kuşkuculuğa kadar giden felsefesi bilimsellik ve rasyonellik karşısı katı sonuçların doğmasına neden olmuştur. Bilginin saniya dönüşmesi, varlığın da inkârına kadar giden bir kuşkuyu ortaya çıkarmıştır. Bu ayırım noktalarını uzlaştıracak girişim çok zaman geçmeden ortaya çıkmış, aklın ve bilginin sınırlarını zorlayarak onun nereye kadar varlık dünyasında kendine yer bulabildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Kant, bütün bu felsefe sorunlarının kaynağını göstermeye çabalamış ve akılla zihni birbirinden ayrı yetiler olarak göstermek suretiyle bilginin sınırlarını göstermek istemiştir.

Kant'ta Metafizik Eleştirisi Sorunsalı

Felsefenin doğuşundan bu yana önemini hiç yitirmemiş olan ve Aristoteles tarafından en yüce bilim olarak gösterilen metafizik (Aristotle, 1924, 1026a30), zaman zaman bazı eleştirilere hedef olsa bile yine de saygınlığını uzun süre korumuştur. Metafiziğe karşı ilk ciddi eleştirilerin Locke ve Hume tarafından yapıldığı ve bunun Kant ile zirveye ulaştığı görülür. Locke'un doğuştan idelerin olmadığını ve insan aklının bir *tabula rasa* olarak bütün bilgilerini duymulardan elde ettiğini savunması (Locke, 1974, 2.1.2), ardından Hume tarafından metafizik yargıların olgusal

temellendirmeye açık olmamasından dolayı birer *safsata* oluşunun dile getirilişi (Hume, 1995, s. 173),¹ metafiziğe karşı oldukça ciddi eleştiriler yapılmasını ve onun bilimlerin kraliçesi olma sıfatının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra metafiziği hâlen ciddi anlamda savunan filozofların bulunması, bir taraftan da metafiziği yine güçlü bir bilim olarak yaşatma imkânının olduğuna felsefe çevrelerini ikna etmiştir. Ancak Kartezyen felsefenin merkeze aldığı metafizik dünya görüşünün artık ciddi bir eleştiriye tabi tutulması gerektiğini görmüş olan Kant tarafından bu felsefeye yöneltilen eleştiriler, metafiziğin artık önemsiz bir bilim olarak görülüp anlamsızlaştırılmasına neden olmuştur.

Metafizik eleştirilerinin en ciddi olanı Batıda Kant tarafından yapılmıştır. Kant'a göre saf aklın kullanımı asıl maksadı olan *kanon* değil de maksadını aşan bir şekilde *organon* olacak biçimde ele alındığında, tartışma konusu diyalektik olur. Yani saf aklın bireşimsel olarak ele almaya çalıştığı gerçeklik alanına ait mantık alanına *aşkımsal analitik* adı, gerçeklikle doğrudan ilişkili olan akıl araştırmasının adıyla, gerçekliği akılla kavranılamayan alana ait bireşimsel yargılarda bulunma alanı da *aşkımsal diyalektik* adını alır (Kant, 1998, B88-A64). Kant, aklın sınırlarını çizmeye çalışırken, akıl ilkeleriyle hangi bilgilerin elde edilebileceğini serimlemiştir. Ona göre akılla bilinecek şeyler, deneyimle elde edilen bilgilerdir. Kant, metafiziği bir savaş alanı olarak görmekte ve bu alana ait yargılarımızın aklın ilkeleriyle elde edilme imkânının bulunmadığını belirtmektedir. Kant'a göre akıl belli kategoriler dâhilinde düşünür ve bilgi elde eder. Metafizik sorunların başlıcaları olan Tanrı, ruh ve özgürlük, aklın salt kendisi yoluyla elde edilemez bir niteliktedir. Çünkü bu kavramlar aklın kendisine açık değil, hatta tamamen kapalıdır. Aklın bilme gücü kavramların fenomenlere denk düşmesiyle sınırlıdır. Kant bilgiyi *a priori* ve *a posteriori* olarak ayırdıktan sonra bir de analitik ve sentetik olarak ayırma tabi tutar. Yani bilgilerimiz birincide doylaysız ve ikincide deneyimle elde edilir ve bir şeyin bilgi olması için de özneye bir şey katması gerekir. Başka bir deyişle bilgilerimiz sentetik yargılardan oluşmalıdır. Metafizik ilk ilkeleri verdiğini iddia etmesi nedeniyle, metafiziğin savlarının bilgi olabilmesi için hem *a priori* hem de sentetik yargılardan oluşması gerekir.

¹ Hume, burada olguya ve varlığa ait şeyler üzerinde deneysel akıl yürütmelerin olmadığını söylenmesi halinde eserin ateşe atılıp yakılmasını önermektedir.

Ancak Kant'a göre sentetik *a priori* bilginin imkânı yoktur. Çünkü metafiziğin iddiası zaten onu *a priori* olmaya zorlarken, bilgi olması için de sentetik olmasını zorunlu kılar. Oysa böyle bir bilgi türünün olabilmesi için aklın deneyimi aşması yani kendinde şeyi açıkça algılaması gerekir. Zira aklın algıya kapalı olan bir şey hakkında bilgi sahibi olması imkânsızdır. Kant, metafiziği aklın bir tür yanılması olarak görürken, yine de aklın metafizik olanı düşünmekten kesilemeyeceğini öne sürer (Kant, 1998, B307-8).² Aklın antinomileri olarak bilinen bu durum karşısında metafiziğin olgusal olanın ötesinde bir kendinde varlık alanıyla kurduğu bağıntı, böylece yanılama olmaktan öte geçemeyecektir. Kant bunu kendi eleştirilerine temel olan şu meşhur önermeden yola çıkarak ileri sürmüştür: "Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördürler." (Kant, 1998, A51/B75). Bunun temel dayanağı, aklın *a priori* kategorilerinin yanında duyumların da *a priori* kategorilerinin olduğudur. Duyumların *a priori* kategorileri olan uzay ve zaman, insan aklını sınırlandırırken, aklın aşkınsal alanla olan ilişkisini kurduğu sırada boş idelerle uğraşmış olacağını göstermektedir. Kant ile birlikte başlayan bu olgusal temellendirme eğilimi, felsefeyi bilim felsefesine indirgemiş olmaktadır.

Yanılı mantığı olarak görülen diyalektik, Kant'a göre olası bir şeyi değil olmayan bir şeyi öne sürmekten başka bir şey yapmamaktadır. Diyalektik çözümlemeler, bizi gerçekliğin bilgisine değil sanısına götürür. Her metafizik önerme özünde bir mutlaklık taşıdığından, metafizik biliminin de kendisini mutlak olarak ilan etmesi gayet doğaldır. Ancak metafizik bu amaca akıl yoluyla ulaşmaktan başka bir girişim içinde bulunamaz. Oysa aklın kendisi, gerçekleri duyu deneyimleri ya da algılarının kendisine dikte ettiği kadarıyla anlayabilir (Kant, 1998, B67). Eğer akıl kendinde şey dediği varlığın özünü kavramış olsaydı, deneyim konusuna girmeyen Tanrı, ruh gibi ideleri dolaysızca kavradı. Ama Kant'a göre böyle bir kavrayış sanıdan başka bir şey olmadığı gibi, bu sanı metafizikçiyi yanılsa sürükler.

Kant'ın Metafizik Sorununa Yaklaşım Tarzı

Metafizik felsefeye ilk ilkelerini veren bir bilim olarak bütün

² Kant diyalektiğin yanılama olduğundan şu şekilde bahseder: "Diyalektiği bir *yanılama mantığı* olarak gösterdik. Bu onun bir olasılık öğretisi olduğu anlamına gelmez, çünkü olasılık yetersiz bir şekilde bilinen gerçekliktir ki, bilgisi *yetersiz* olmasına karşın *aldatıcı* değildir, dolayısıyla mantığın analitik kısmından ayrılmamalıdır. *Görüngü* ve *yanılama* da aynı olarak görülmemelidir." (Kant, 1998, B350).

felsefenin ve bilimlerin temeli olarak görülmekteydi ve bu eleştirel felsefe işte bu alanın ne denli bilim olduğunun ve de ne derece ilkeler bilim olduğunun gösterilmesi gerekiyordu. Yani metafizik kurgul bir felsefe olarak bir imkâna sahip miydi? İşte bu soruyu sormak, bu konuyu enine boyuna araştırmaktan geçiyordu. Bu ise Kant'ın bilginin imkânına dair soruşturmalarının en başında yer alan eleştirinin yani metafizik eleştirisinin yapılmasını zorunlu kılan bir durumdu. Kant'a göre, metafiziğin bir bilim olarak gösterilmesinin mümkün olup olmadığı, eğer mümkünse neden sürekliliğe sahip olmadığı, eğer mümkün değilse neden insanları boş umutlarla oyaladığı sorulmalı ve bütün bunlara yanıt verilmelidir (Kant, 2004, s. 5).

Kant'ın metafiziğe ve saf aklın verilerine ilişkin bu tavrının altında kuşkusuz Hume'un daha önce yaptığı akıl eleştirileri yatmaktadır. Kant'ın deyişiyle, Hume onu *dogmatik uykudan* uyandırmış ve zihinsel olanla deneysel olan arasındaki ayırmda bilginin seyrinin ne tarzda ilerlediğini görmesinde katkısı olmuştur: "Akıl hangi hakla bir şeyin öyle bir yapıda olabileceğini düşünebiliyor ki, bu şey konduğu takdirde bununla başka bir şey de zorunlu olarak konsun." (Kant, 2004, s. 7). Nedenselliğin eleştirisi, akılsallığın eleştirisine temel olduğundan, Kant, Hume felsefesinin en önemli yanını almış ama kuşkusunun en ileri aşamasına geçmenin yanlışlığına da değinmiştir. Kant felsefesinin arkaplanı olarak gösterilebilecek bu etkilenmenin sonucunda, aklın deneyimden bağımsız olarak neyi bilebileceği sorusu sorulacaktır. Metafizik bir fizik bilimi değildir, çünkü o fiziğin ötesine ait olduğunu söyleyen bir bilimdir. Ampirik şeyler üzerine akıl yürütmek, saf aklın bilgisiyle mi yoksa deneyimle bir geçerlik kazanan bir anlama yetisiyle mi bilinebilir? Sorunun yanıtı metafiziğin neyi başardığı ve bundan böyle neyi başarabileceği konusunun açıklığa kavuşturulmasıyla mümkündür.

Elbette bu tür bir soruşturma alanı yalnızca felsefenin değil diğer bilimlerin de kendi alanlarına ait dile getirebilecekleri şeyleri ortaya koymada bir kılavuz görevi yapacaktır. Felsefe yapmak zaten bir anlamda metafiziğe bularak bir tür bilimler sınıflaması yapmak demektir. Çünkü metafizik bir *ilkeler bilimi* olarak diğer felsefe alanlarının, hatta felsefeye bağımlı olan diğer bilimlerin edim alanını belirler. Bu belirleme işi, en baştan beri felsefeyi bilimlerin hâkimi olarak görme eğilimine neden olmak bir yana, bütün bilimlerin gelişimini de felsefenin gelişimine koşut yapmakta ve hareket alanını sınırlamaktadır. Eğer saf aklın sınırları çizilebilir ve bilimsel değeri

ortaya konabilirse, bilgilerimizin sınırları da belirlenmiş olacaktır.

Varlığa ilk ilkelerini veren metafizik bilimi, gerçekte felsefenin en başında bulunan Tanrısal bir alan görülmüş olsa da, metafiziğin konusunun aslında *varlık olmak bakımından varlık* ve bu varlığa ait nitelikler olduğu Aristoteles tarafından belirlenmişti (Aristotle, 1924, 1007b10-25). Klasik dönem felsefe anlayışında metafizik bütün bilimlere ilkelerini veren ve bilimler sınıflamasında en üste konularak kendisine *ilahi bilim* denilen bir alandı.³ Bu alana ait söylemlerin temelinde ise elbette ki varlık ilkelerini akıl ilkeleriyle birleştirip açıklayan mantık vardı. Aristoteles, aklın ilkeleriyle varlığın ilkelerini aynı gören bir anlayışla mantığı metafiziğe uygulamış ve aklın sınırlarının fizik bilimlerinin sınırlarını aşan bir yapıya sahip olduğunu göstermeye çalışmıştır. Aslında böyle bir düşünce yapısı, *logos* kavramının açılımıyla ilgili olarak ortaya çıkmış, kategoriler sorunu hakkındaki açıklamalarını dil ve düşüncenin varlıkla ilişkisine bağlamıştır.

Metafiziğin ilk ilkelerin bilimi oluşundan varlığın öteki yüzünü oluşturan bilgilerin bilimi oluşu yönündeki eksen kayması Plotinos'un Yeni Platoncu felsefe yorumundan kaynaklanır. Öyle ki bu yorum felsefeyi dine hizmet etmesi gereken bir alan olarak görme eğilimine kadar gider. Gerçekte Kant'ın eleştirilerine hedef olan metafizik bilimi ise, Descartes ile çağdaş felsefe alanının belirlenmesine kaynaklık eden görüştür. Rasyonel felsefe bir varlık felsefesi olmaktan çok bilgi felsefesi olma yoluna girmiş ve bunun sonucunda psikoloji ve kozmoloji arasındaki uçurum, teoloji alanının yorumunda psikolojiden yana tavrı almıştır. Ancak Kant, deneyimi ikinci plana atan ve onu değersizleştiren bu durum karşısında eleştirel felsefesinde Kartezyen bilgi üçlemesini kullanmış ve ruh, özgürlük ve Tanrı idelerini akıl eleştirisini oluşturmada üç kurgul düşünce olarak ele almıştır.

Kant'ın metafizik eleştirileri elbette sırf yukarıda belirttiğimiz üçlü tasnife göre belirlenmiş değildir, bu üç alan yalnızca kurgul felsefenin üç temel alanını oluşturması bakımından Kant'a yol gösterici olmuştur. Saf aklın eleştirisini yapabilmek için, Kant salt olanı belirlemek ve mutlaklığın ne

³ Metafiziği teoloji olarak adlandıran da yine Aristoteles'tir: "Eğer dünyada bir çeşit şey varsa, bu muhakkak ilâhî olmalıdır ve bunun ilk ve en etkin ilke olması gerekir. Açıkçası, öyleyse fizik, matematik ve teoloji diye üç tür kuramsal bilim vardır. Kuramsal bilimler sınıfı en iyisidir ve onların kendi içlerinde de en son söylenen en iyisidir; çünkü o, varolan şeylerin en yücenesi ele alır ve de her bilim kendi özel konularının erdemi bakımından daha iyi ya da daha kötü diye adlandırılır." (Aristotle, 1924, 1064a35-b5).

derece bilgisel olduğunu göstermek gerektiğini anlamış ve aklın gidebileceği en son noktaya kadar gitmeye çabalamıştır. Bunu yapabilmek için öncelikle bir mantık biliminin eleştirisini yapmak, daha doğrusu mantığın uygulama alanını belirlemek gerekir. Kant da öncelikli olarak mantıkla işe başlamış, metafiziğin mantığın uygulama alanındaki yerini, yani saf aklın ilkeleriyle varlığın ilkelerinin gerçekte bir ve aynı olup olmadığını sorgulamıştır.

Kant'ta Yargı Türlerinin Ayrımı

Varlığın yüklem olup olmadığı konusu mantığın metafizikteki yerini sorgulama açısından önemlidir. Aristoteles felsefesinden farklı olarak Kant'ın dile getirdiği şey, varlığın kategorileri olarak belirtilen yüklemelerin gerçekte varlıkla nasıl bir ilişki kurduğu noktasında yoğunlaşır. Kant varlığı yani töz kategorisini bir yüklem biçimi ve yargı formu olarak kabul etmez, Kant'a göre töz, bir ilişki biçimidir. Bunu göstermek için öncelikle yargı türlerinden bahsetmemiz gerekir.

Kant yargıları *a priori* ve *a posteriori* olarak ikiye ayırır. *A priori* yargılar, Kant'ın deyimiyle, bütün deneyimden, hatta bütün duyu izlenimlerinden bağımsız yargılardır (Kant, 1998, B2). Yargıların bütün deneyimlerden bağımsız olması mantıksal anlamdaki bağımsızlık olarak anlaşılmalıdır. İki yargının birbirinden mantıkça bağımsız olması, bu yargılardan hiçbirinin diğerini veya onun çelişliğini gerektirmemesi ve aynı durumun bu yargıların çelişikleri için de geçerli olmasıdır. Deneyimle ilişkisi olan veya deneyimden çıkan bütün diğer yargılar ise *a posteriori* yargı türünü oluştururlar. *A posteriori* yargılar, mantıksal açıdan da deneyime bağımlı olan ampirik yargılardır (Altuğ, 2004, s. 15). *A priori* ve *a posteriori* ayrımı Kant'a mahsus bir ayrım değil, Aristoteles'ten bugüne değin kullanılan bir ayrımdır. Kant'ın ayrımı analitik ve sentetik ayrımıyla buna katkıda bulunmuştur. Ayrımın en belirgin ayağını Leibniz felsefesindeki zorunlu ve mümkün yargılar arasındaki farklılık oluşturur. Leibniz, zihinsel ve olgusal gerçeklerden bahsederken, zihinsel gerçekleri karşıtlığı imkânsız olan zorunlu gerçekler, olgusal gerçekleri ise karşıtlığı mümkün ve bu yüzden de olumsal olan gerçekler olarak niteler ve bu ayrımın iki büyük mantık ilkesinden biri olan çelişmezlik ilkesinden çıktığını ifade eder (Leibniz, 1992b, paras. 32-3). Zorunlu önermeler ile olumsal önermeler arasında gösterilen ayrım, çağdaş felsefede

Kant tarafından daha da sistemli hâle getirilmiştir. Leibniz ve Kant arasındaki farklılık, önermelerin analitik ve sentetik ayrımındadır. Leibniz, zorunlu veya olumsal olsun, tümel veya tikel olsun, olumlu önermelerde *yüklem* kavramının *özne* kavramında içerildiğini savunur. Leibniz bunu ayrıca, bireysel tözün ya da tam bir varlığın doğasının tam bir kavrama sahip ve bağlı olduğu öznenin bütün yüklemelerini içermeye ve çıkarsamaya yeterli olduğu görüşüyle de destekler (Leibniz, 1992a, para. 8).

Kant yargıları bir de *analitik* ve *sentetik* olarak bir ayrıma tabi tutar. Yani bilgilerimiz birincide dolaysız ve ikincide deneyimle elde edilir ve bir şeyin bilgi olması için özneye bir şey katması gerekir, başka bir deyişle bilgilerimiz deneyimsel ve sentetik yargılardan oluşmalıdır. Bilgilerin analitik ve sentetik olarak ayrımı kavramsal anlamda ilkin Locke ve Hume'da görülür. Her iki filozof da ideler arası ilişkiler konusuna değinirlerken özellikle analitik bilgiye değinmişlerdir. Ancak bu ayrım kesin olarak Kant'ın bilgi felsefesinde karşımıza çıkar. Kant için analitik yargılar yüklem öznenin kavramı içinde örtük olarak bulunması durumuyken, sentetik yargılarda, yüklem öznenin kavramıyla bağlantılı olduğu halde öznenin kavramında içerilmez (Kant, 1998, A6-7/B10-11). Analitik yargılarda yüklem özne içerildiğinden dolayı bu yargıların olumsuzlanması bir çelişki oluşturur. Oysa sentetik yargıların olumsuzlanması herhangi bir çelişkiye neden olmaz, çünkü bu tür yargıların öznesi yüklemine içermez. Bilgilerimiz sentetik yargılar sayesinde genişler ve yeni bilgiler elde ederiz. Bu tür yargılar *ilişki* kategorisi ile ilgili yargılardır ve ileride ayrıca belirtileceklerdir.

Kant için önemli olan şey, bu ayrımlarda metafiziğin hangi tür yargılarla bilgi elde ettiğinin saptanmasıdır. Yargılar analitik *a priori*, sentetik *a priori* ve sentetik *a posteriori* olmak üzere üç kısımda ortaya çıkarlar. Analitik *a posteriori* bir bilginin imkanı olmadığı, yargının hem deneyimden bağımsız hem de deneyime bağımlı oluşunun bir arada bulunmasının mantıksal açıdan saçmalığıyla gösterilebilir. Bir şeyin bilgi olması için özneye bir şey katması gerekir, yani bilgilerimiz sentetik yargılardan oluşmalıdır. Metafizik, deneyimden bağımsız bir bilgi kaynağını kullandığı iddiasında olduğundan dolayı sentetik *a posteriori* bir yargı bu bilimin kullandığı bir tür olmaz. Analitik *a priori* yargı türünün yalnızca mevcut bilgiyi tekrardan başka bir işleve sahip olmadığını düşünürsek, metafiziğe yalnız bir yargı türü kaldığını görürüz. Metafiziğin hem deneyimden bağımsız oluşunu hem de bilgi

oluşturmasını sağlayacak tür sentetik *a priori* bilgi türü olmalıdır. Metafiziğin işlevi, nesnelerden *a priori* olarak kurulan kavramları yalnızca çözümleyip açıklamak olmamalı, aksine bu bilgileri ilerletip genişletmeli, onlardan başka başka bilgileri elde etmeyi denemek olmalıdır. İşte metafizik bu açıdan, en azından bir *amaç* olarak sentetik *a priori* yargı türünü kullanmalıdır (Kant, 1998, B18). Bu belirtilen durum elbette nesneleri *a priori* olarak kavramaya yarayan doğa metafiziğinin değil, mutlak metafiziğin, yani nesneler dünyasını aşan bir aşkınsallıkla ilgili olduğunu savlayan bilimin amacıdır ve Kant'ın eleştirileri de bu mutlak metafiziğe yöneliktir.

Kant, kuramsal bilimlerde aklın sentetik *a priori* yargıları kullandığını söylerken burada Aristoteles'in kuramsal bilimler sınıflamasından yararlandığını görürüz. Aristoteles, varlığa ilk ilkelerini veren bilimden bahsederken, üç tür kuramsal bilimi inceler. Matematik niceliksel ve fizik de sırf doğal olanı inceler, yani bu iki bilim tikel şeylerin bilimidirler, oysa ilk ilkelerin bilim tümel olmalıdır. Aristoteles, ilkeler bilimi olarak *ilk felsefe* dediği metafiziği tümel kuramsal bilim olarak varlık bilimi diye niteler. Çünkü metafizik, tözü inceleyen biricik bilim olması açısından ilkeleri veren tek bilimdir. Kant ise bu üçlü sınıflamayı almasına karşın, Aristoteles gibi ilkeler bilimi olmaları açısından değil, yargılarının sentetik *a priori* olmalarından dolayı bu kuramsal bilimleri ele alır.

Kant'ın burada öne sürdüğü çok önemli bir şey var ki, tüm matematik yargıların sentetik oluşu, o zamana kadar dile getirilmeyen bir durumdu. Çünkü matematik yargıların kendileri her ne kadar *a priori* olsalar bile, bu yargıları ortaya koyacak bir başka sentetik yargı olması gerekir. Fizikte de, örneğin, bir cisimsel dünya tasarımını ele aldığımızda, cisimselliği sırf niteliğiyle değil aynı zamanda niceliğiyle yani uzamsal oluşuyla da düşündüğümüzden dolayı *a priori* olmalarının yanı sıra sentetiklerdir. Kant açısından matematik ve fizikte sentetik *a priori* yargıların olduğu konusunda bir sorun bulunmaz. Esas konu, metafiziğin sentetik *a priori* yargılarda bulunmasının imkânı üzerinde yoğunlaşır. Metafizik sırf bilgileri çözümlemekle yetinemez, çünkü bu durumda metafiziğin iddia ettiği şekilde *kendinde şey* alanı asla bilinemez. Metafizik öyle yargılarda bulunmalıdır ki, hem bilgileri *a priori* olsun hem de bilgileri genişleterek deneyimden kurtulsun ve ötelere ulaşsın. O hâlde metafiziğin en azından *amacı gereği* sentetik *a priori* yargılarda bulunması gerekir (Kant, 1998, B14-8).

Aklın Doğal Yanılsaması Olarak Metafizik

Kant açısından aşkınsal mantığın gerçekliğe ilişkin olanı *analitik* mantıktır ve *diyalektik* ise onun bir yanılsaması olarak görülmüştür. Kant'ın fenomenle numen arasında yaptığı ayrım, kuşkusuz kategorilerin uygulanma alanıyla doğrudan ilgilidir.⁴ Kategoriler yahut zihnin *a priori* formları, uygulama alanı olarak fenomenlere karşılık gelmedikçe, diğer bir deyişle, saf kavram olarak kaldıkça boş ve verimsiz olacaklardır. Bu nedenle Kant'ın idealizmine yol açacak biricik ölçüt *uygulanabilirlik* olmaktadır ve bunun yeri de yalnızca deneyimin bize söylediği fenomenler dünyasıdır. Numenin, saf kavram ya da idea olarak bulunması, en azından bizim için öyle olması, saf aklın kavramlarının içerik açısından boş olduğu bilgisini verir. Kant her ne kadar numen olana saf kavramsal olmalarından dolayı içerik olarak boş dese de, yine aklın düşünme biçimi açısından bu kavramları düşünmeme imkânının olmamasını da göz önüne almaktadır.

Kant, yargı formlarını belirlediğinde, metafizik yargıların *sentetik a priori* olması gerektiğini söylemiş ve buradan hareketle metafiziğin imkânını soruşturmaya çalışmıştı (Heidegger, 1965, s. 18). Bu durum, metafiziğin kuramsal bilim sıfatını taşıması, hatta ilkeler bilimi olduğunu iddia etmesinden kaynaklanır. Hem deneyimden bağımsız hem de bilgi verdiğini ileri süren alan olarak metafiziğin bu tür bir yargı bildirip bildirmediği Kant tarafından detaylıca sorgulanmıştır (Kant, 1998, B14 vd.). Kant'a göre bilginin oluşumunda duyarlık, zihin ve akıl yetilerinin işlevlerinden bahsetmek gerekir. Duyarlık yetisinin eleştirisini *Aşkınsal Estetik* bölümünde, zihin yetisinin eleştirisini *Aşkınsal Analitik* bölümünde, akıl yetisinin eleştirisini de *Aşkınsal Diyalektik* bölümünde yapmıştır. Daha önce duyarlık ve zihnin ele alındığı aşkınsal felsefelerden bahsetmiştik. Şimdi, metafizik anlamda, gerçek tartışmaların olduğu bölüme, yani diyalektik bölümüne adım atmış bulunuyoruz.

Kant, duyumla elde edilemeyen, ancak insan aklının soru sormaktan kendisini hiçbir zaman alamadığı, temel bilim olarak nitelendirilen metafizik biliminin mümkün olup olmadığını tespit etmeye çalışır. Bu nedenle Kant, *Aşkınsal Diyalektik* bölümünde “metafizik nasıl mümkündür?”

⁴ Buroker, Leibniz'in fenomen ve numene ilişkin ayrımından bahsederek, onun bu ayrımının temelinde duyulur şeylerin nesneleriyle zihinsel şeylerin nesneleri arasındaki farklılığın olduğunu belirtmektedir (Buroker, 2006, s. 202).

sorusunun yanıtını araştırır. Bunu yaparken akıl kendi kendini eleştirir ve düştüğü çıkmazdan yine kendi gücüyle kurtulmaya çalışır. Aklın bu çelişki-sine / çatışkısına *antinomi* diyen Kant, bu konuyu rasyonel kozmolojinin altında incelemektedir.

Kant, uzay ve zaman gibi duyarlığın salt formlarını kategoriler yardımıyla bilgiye dönüştürürken, insan aklının bilgiyi nasıl elde ettiğini araştırır ve bilginin sınırlarını da çizer. Kant'a göre, duyular yoluyla elde edilen izlenimler duyarlığın formları olan uzay ve zaman yardımıyla görü / içerik hâline dönüşür. Zihin ise elde edilen görüşleri birleştirme yoluyla bir sentezde bulunarak hüküm verir ve böylece *bilgi* ortaya çıkar. Bu süreç, duyarlık ve zihin ile elde edilen fenomenlere ait bilgidir. Ancak bir de duyarlık ve zihin ile elde edilemeyen *numenler alanı* vardır. İşte Kant diyalektik kısmında insan aklının, fenomenlere ait bilgi ile yetinemeyeceği gerçeğinden yola çıkarak, numen alanında olduğunu varsaydığı metafizik bilginin mümkün olup olamayacağını, eğer metafizik mümkünse, bunun nasıl olduğunu gösterme çabası içine girer.

Kant'a göre metafizik, daima deney alanında uygulamalarını bulan doğa kavramlarından başka, mümkün hiçbir deneyde verilemeyecek, dolaşısıyla nesnel gerçekliklerini hiçbir deneyin doğrulamayacağı kavramlarla, doğruluklarını ya da yanlışlıklarını hiçbir deneyin doğrulayamayacağı hükümlerle ilgilidir. Ayrıca metafizik, aklın sırf kendi kendisiyle uğraşması, kendi kavramlarını düşünmeye dalması ile ortaya çıkmaktadır. Bu durum aklın, deneyin aracılığına gereksinim duymadan, hatta deneyle hiç ulaşamayacağı, doğrudan doğruya kendisinden kaynaklandığını sandığı nesnelerle tanışmasıyla ilgilidir (Kant, 2004, ss. 79-80).

Duyulur olmayanın, yani duyulur üstü olanın bir bilimi olma iddiasında olan metafiziğin Kant'a göre üç ana konusu vardır: Ruh, evren ve Tanrı. Akıl, yapısı gereği bu konularla ilgili çıkarımlar yapar, ancak bu konular bizim bilemeyeceğimiz numen alanında bulundukları için akıl yaptığı çıkarımlarda ister istemez kuruntulara düşer. Bu nedenle Kant *aşkınsal diyalektiği* yanlış düşünmenin mantığı ya da yanlış sonuç çıkarımlar öğretisi olarak adlandırır. Kant "Aşkınsal Diyalektik" bölümünde metafiziği eleştirirken aslında Leibniz ve Wolff metafiziğini eleştirmektedir. Her ne kadar Kant'ın metafizik eleştirisi Kartezyen içeriklerle donatılmış Leibniz-Wolff metafiziğini hedef alıyorsa da, onun aşkınsal realizme ilişkin eleştirilerinin

de geçmişe yönelik olduğu da unutulmamalıdır. Bunun yanında Kant, bu metafiziklere karşı çıkarken Berkeley'in realizm eleştirisini de kendisine temel almaktadır (Allison, 2004, ss. 24-27).

Sonuç

Kant'a göre, anlama yetisi nasıl deneye sahip olmak için kategorilere gerek duyuyorsa, akıl da idelerin temelinin kendinde taşır. İdeler, nesneleri hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramlardır ve aklın doğal yapısında bulunurlar. Eğer ideler akli yanlış yollara götürecek kuruntuları beraberinde taşıyorsa, aklın bu yanlış yollara sürüklenmesinden kaçınılabilir. Şöyle ki; her kuruntu, metafizik yargının öznel temelinin nesnel sayılmasından ortaya çıkmaktadır. *Aşkın* kullanılışında saf aklın kendine ilişkin bilgisi ve kendi sınırlarını aşması da bir kuruntu ve çıkmazdır. Akıl bu durumda yalnızca kendi öznesiyle ve içkin kullanışta bu özneye yol göstermekle ilgili olan mantığın ilke ve kurallarını *aşkımsal* bir şekilde kendi başına nesneye bağladığı zaman kurtulabilir (Kant, 2004, s. 80). Yani saf akıl öznel olarak verdiği *aşkımsal* bir yargıyı *aşkımsal* bir şekilde kendi başına nesneye bağlarsa yanlış yola sürüklenmekten kaçınacaktır.

Kant, metafiziği eleştirirken onu bütünüyle asılsız ve boş şey olarak görmez, aksine metafizik Kant için de önemli bir alandır. Kant'ın yaptığı şey, ontolojik metafiziğin yerini epistemolojik metafiziğin alması için uğraştır. Metafizikten ontolojinin ve mantığın yanıltıcı yargıları temizlenirse, metafizik de mantık da epistemolojiye kendisini bırakacaktır. Kant'ın söz konusu metafiziği temizleme çabalarının sonucu ahlâk metafiziğinin kapısını aralamasına yardımcı olmuştur. Kant, Tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü konularında özgür iradenin determinist doğa yasalarından ayrı olarak var olduğunu yani böyle bir idenin insanın seçme gücüne dayalı olarak gerçek olduğunu söyler. Bu durum, Kant'ın en yüksek iyi kavramına ulaşmasını ve ardından da bu özgürlüğü ve akabinde gelen mutluluğu sağlayacak olan biricik varlığı yani Tanrıyı kabul etmesini sağlayacaktır (Kant, 2002a; 2002b).

Kaynaklar

Allison, H. E. (2004). *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*. Yale University Press.

Altuğ, T. (2004). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. Etik Yayınları.

- Aristotle. (1924). *Aristotelous Ta Meta ta Physika: Aristotle's Metaphysics* (W. D. Ross Ed.). Clarendon Press.
- Buroker, J. V. (2006). *Kant's Critique of Pure Reason: An Introduction*. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1965). *Kant and the Problem of Metaphysics* (J. S. Churchill, Trans.). Indiana University Press.
- Hume, D. (1995). *An Inquiry Concerning Human Understanding* (C. W. Hendel, Ed.). Prentice Hall.
- Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Trans.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (2002a). *Critique of Practical Reason* (W. S. Pluhar, Trans.). Hackett Publishing.
- Kant, I. (2002b). *Groundwork for the Metaphysics of Morals* (A. W. Wood, Trans.). Yale University Press.
- Kant, I. (2004). *Prolegomena to Any Future Metaphysics* (G. Hatfield, Trans.). Cambridge University Press.
- Leibniz, G. W. (1992a). *Discourse on Metaphysics* (G. R. Montgomery, Trans.). Prometheus Books.
- Leibniz, G. W. (1992b). *The Monadology* (G. R. Montgomery, Trans.). Prometheus Books.
- Locke, J. (1974). *An Essay Concerning Human Understanding* (A. D. Woolley, Ed.). Meridian Book.

Öz: Kant'ın metafizik araştırmalara yönelik eleştirileri elbette saf bir metafizik eleştirisi değildir, bu eleştiriler metafizik biliminin tezlerinin akılla ne ölçüde doğrulanabildiğinin gösterilmesini de sağlar. Bu anlamda Kant'ın aşkınsal diyalektik dediği kurgusal metafizik konusunun bilgiyle olan imtihanı Kant tarafından başarısız gösterilse de, Kant'ın amacının bizzat metafiziği ortadan kaldırmak olmadığı kanaatindeyiz. Zaten Kant'ın çözümlemeleri, sonunda klasik felsefenin farklı versiyonlarına atıfta bulunmakta ve bunu Kant'ın kendisinin de inkâr etmediği görülmektedir. Bu yazı, Kant'ın metafizik sorununu ele alışı belli bir sistematik etrafında incelemek ve metafiziğe ilişkin görüşlerin neden böyle

olduğunu ortaya koymak amacındadır. Kant'ın metafizik biliminin mümkün olmadığına ilişkin görüşlerinin aşkınsal analitikle diyalektik arasındaki ayrımda bulunduğu, makalenin temel hipotezi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kant, metafizik, aşkınsal felsefe, diyalektik, deneyim, saf akıl, yargı.

